

Pszichológus az iskolában

Egy kisegítő iskolai tanár tapasztalataiból

A Bukaresti Egyetem pszichológia tanszékének munkatársa, dr. Mielu Zlate alaposan és felelősségteljesen elemzi a hazai pszichológia mai helyzetét és jövőbeli lehetőségeit. („*Psihologia și viața*“ sau „*psihologia vieții*“? Era socialistă, 1982. 1.) A szerző a lélektan hazai fejlődésében elért sikerekből indul ki, abból a tényből, hogy nemrég még „román pszichológiai iskoláról“ és ennek belső differenciálódásáról lehetett beszélni (tanuláslélektanról Bukarestben, személyiséglélektanról Iași-ban, kísérleti pszichológiáról és gyógypedagógiáról Kolozsváron, pszichopatológiáról Temesváron). Az eddigi értékes elméleti és módszertani tevékenységet egy sokkal kevésbé pezsgő szakasz váltotta fel. Zlate megállapításainak lényege az, hogy az utóbbi években a pszichológia fejlődése lelassult, ha nem éppen hanyatlik. A cikk írója tényként mutatja be, hogy csökkent a pszichológusok érdeklődése az élet problémái iránt, fontosság tudatuk, szakmai motivációjuk sem éppen kielégítő.

A felsorolt jelenségek okait a szerző két csoportra osztja: a pszichológia fejlődésének megtorpanását egyrészt maguk a pszichológusok idézték elő, mert nem értékelték meg teljes mértékben feladataikat, szakmájukat nem tudták elismertetni, elfogadtatni és értékelteni, másrészt azok, akiknek a lélektan vívmányait át kellett volna venniük és értékesíteniük, mégpedig nemcsak a nyilatkozatok szintjén, hanem a szervezési intézkedések révén is. A szakember számára rendkívül értékes mindkét tényezőcsoport tanulmányozása és átgondolása.

Magam csak néhány, az ügyvel kapcsolatos gondolatot kívánok felvetni, Zlate olyan hely elérését szorgalmazza a pszichológia számára az alkalmazott tudományok sorában, amely biztosítaná konkrét hozzájárulását a mindennapi élet felvetette kérdések hatékony megoldásához. A pszichológia mint tudomány valóban csak akkor bizonyítja erejét, ha nem elégszik meg a tények, törvények, tulajdonságok, mechanizmusok, illetve okok és sajátosságok feltáráásával, hanem ezeket befolyásolni tudja az egyén érdekében, a társadalmi értékek rendjében.

Bármilyen tudományban — így a pszichológiában is — a csúcspontot a magas szintű absztrahálás mellett a konkrétumhoz való visszatérni tudás képviseli. A gyakorló pszichológusnak elég nehéz elszakadnia az általánostól, az elméleti modellt az egyedi esettel összevetve prognózist kidolgozni és korrekciós vagy tanulási eljárást kezdeményeznie. Hogy a pszichológusra váró feladatok mennyire bonyolultak, akkor válik igazán világossá, ha az érdeklődő megpróbálja áttekinteni például a személyiségelméletek sokaságát, számtalan irányzatát és bonyolult szerkezetét, vagy a pszichológiai megismerés bizonyos eszközeire vonatkozó ismereteket akar elsajátítani. Nemhiába állítják a gyakorló pszichológusok, hogy hosszú évek teltek el, amíg elsajátították a projektív vizsgálati módszereket (T. A. T., Rorschach stb.), illetve megtanulták hatékonyan alkalmazni az affektív-rationális beszélgetést, a csoportterápiát. A pszichológia hatékony gyakorlatát semmivel sem könnyebb elsajátítani, mint az orvostudományok gyakorlatát, a pszichológushallgatók mégis összehasonlíthatatlanul kevesebb gyakorlati felkészítésben részesültek, mint orvostanhallgató társaik. (A múlt időt a pszichológusképzés sajnálatos megszűnése miatt használjuk.) Milyen jó volna, ha — bár ideiglenesen — a kezdő pszichológusok tapasztalt, hozzáértő kollégáik keze alatt dolgozhatnának! Ilyen szempontból meglehetősen nehéz helyzetben vannak a különböző üzemekben és kisebb helységeken, klinikákon egyedüli pszichológusként dolgozó fiatalok. Az iskolákban különösen furcsa helyzet alakult ki, mert annak ellenére, hogy a sikeres oktató-nevelő tevékenység egyik elismert meghatározója (a didaktikai és módszertani ismeretek mellett) a pedagógia és a pszichológia tételeinek alkalmazása, manapság mégis ritkaságszámba megy az iskolapszichológus, aki a nevelő-oktató folyamat zökkenőt hivatott megoldani. A leggyakoribb — pszichológus beavatkozását igénylő — eseteket például az első osztályban nehezen alkalmazkodó vagy kifejezetten nem alkalmazkodó tanulók jelentik. Ilyen esetekben a tanító megfigyeli a tanulót, elbeszélget a gyermekkel, illetve a szülőkkel, a lemaradást megpróbálja egyéni foglalkozással behozni, a pszichológus pedig az alkalmazandó módszereket pszichológiai vizsgálatokkal egészíti ki (nem helyettesíti!): anamnézist készít (rekonstruálja

a gyermek fejlődésének menetét), feltárja a fejlődési rendellenességeket, lélektani próbákat végeztet a tanulóval, hogy feltérképezze a lelki struktúra intellektuális, affektív és akarati tényezőinek mechanizmusait, és — ezeket a hasonló életkorú gyermekekével összehasonlítva — diagnózist dolgoz ki, amely szerint a gyermek szellemi fogyatékos vagy fejlődésben visszamaradott, esetleg érzelmileg éretlen (emocionális fogyatékos) stb. Eszerint kellene előírni a gyermeknek megfelelő pszichopedagógiai korrekciós tevékenységet, esetleg pszichoterápiának alávetni. Hasonló okelemző és gyógyító szerepe kellene legyen a pszichológusnak egyes iskolakerülő, illetve nehezen nevelhető gyermekek esetében. Ugyancsak a pszichológus hatáskörébe tartozik a pályaválasztás előtt álló tanulók képességvizsgálata, a „problémás osztályok“ vizsgálata és befolyásolása a személyközi kapcsolatok megismerése és javítása révén, az értékorientáció vizsgálata és még sok kérdés, amely az iskolában megoldásra vár. Ezeknek a feladatoknak egy részét az osztályfőnökök, tanítók és szaktanárok, a megyei pályaválasztási laboratóriumok és a körzeti logopédusok vették át.

A körzeti logopédusnak jelentős szerep jutott az óvodában évenként esedékes iskolaérettségi vizsgálatok elvégzésében. Nem vonom kétségbe a logopédusok illetékességét ezeknek a vizsgálatoknak az elvégzésére, hiszen legtöbbjük jártas a pszichodiagnózis és -prognózis eszközeinek használatában; inkább az ilyen vizsgálatok időigényességét és bonyolultságát, illetve jelentőségét szeretném érzékeltetni. Ezekhez mérten a pszichopedagógiai vizsgálatok minősége sokat nyerne, ha kimondottan pszichológusi alapfoglalkozás keretében végeznék őket, és nem normán felelő feladatként!

Saját pszichológusi képzettségem és tanári működésem egy kiegészítő iskolában példája lehet annak, milyen nehéz kielégítő szinten folytatni mindkét tevékenységet. Mert hiába vannak pszichológiai ismereteim, az órákon csak részleges, kezdetleges képet tudok kialakítani a tanulók értelmi képességeiről (rövid és hosszú távú memóriájukról, gondolkodásuk műveleti szintjéről, jelen stádiumáról, tanulási képességeikről, esetleges észlelési és motorikus zavarairól), érzelmi életük és emocionális szerkezetéről (emocionális labilitás, túlérzékenység, depressziós hajlam, introverzió, illetve extroverzálság stb.), értékorientációjukról.

Az órán és az órán kívüli tevékenység révén, illetve a családlátogatások alkalmával a tanulóval szerzett ismeretek gyakran elégségesek egy sikeres pedagógiai munkához. De minden osztályban (az enyémben is) akad néhány tanuló, akinek sem tanulmányi előmenetele, sem viselkedése nem felel meg az osztály átlagos szintjének. Hiába dolgoztam ki egyénileg alkalmazható tanulási eljárásokat, mindhiába alakítottam ki és ápoltam a kapcsolatot a szülőkkel (már azokkal, akik az ügy iránt jóakaratot mutatnak): az egyik gyermek nem tanult meg elfogadhatóan olvasni, a másikkal a számtan jelent különleges megpróbáltatást, a harmadik pedig képtelen elmondani a megtanult leckét. Amikor aztán sikerült időt és energiát találnom ezeknek a gyermekeknek a képességvizsgálatára, lassanként körvonalazódtak a zavarok formái, ezek köreredete és kiküszöbölésük lehetősége. Egyetlen gyermeknek pszichológiai tesztelése átlagosan 5 órát vesz igénybe. Sajnos, alkalmas hely híján a vizsgálati körülmények (zajmentesség, megfelelő világítás, kényelmes szék, illetve megfelelő asztal hiánya stb.) nem mindig feleltek meg az előírt standard szintnek. Mostanában különösen foglalkoztatnak a kiegészítő iskolába került viselkedészavaros tanulók, akik aránylag tetemes hiányzásuk ellenére többnyire a legjobb tanulók közé tartoznak. Ilyen esetekben a pszichológusnak az affektív-emocionális zavarokat és ezek eredetét kell kutatnia, valamint meg kell kísérelnie az értelmi fejlődésre, a tanulásra, az iskolai, illetve az iskolán kívüli tevékenységre gyakorolt hatásukat megállapítani. Ugyanakkor ki kell dolgoznia a pszichoterápiás foglalkozás menetét.

A továbbiakban röviden bemutatom egyik érdekes esettanulmányomat: A. 11 éves, negyedik osztályos tanuló, csinos, kedves arcú, tiszta leányka. Szülei munkások, anyja ápolónői iskolát végzett, jelenleg beteges, labilis idegállapotú, apja részeges. A.-nak van két kisebb testvére is. Óvodás korban kezdett mind egészéleg (nagyfokú soványság, szívreuma), mind a pszichikai egyensúly szempontjából („baj volt az idegeivel“, mondja az asszisztensnő, aki őt abból az időből ismeri) problematikus gyermekké válni. Az általános iskola első osztályában nehezen tanulja meg a betűket, a számolásban is akadozik. Ráadásul betegsége miatt nagyon sokat hiányzik az iskolából. Az anyjának nincs ideje arra, hogy a tanulásban segítse, az apja egyre többet iszik, terrorizálja családját. A tanítónő nagyon igényes, a leánykát sorozatos kudarcélmények érik, s ennek következtében dacos és szemtelen, nem hajlandó az osztályban dolgozni, hisztérikusan sír, hazudik. Gyenge tanulmányi előmenetele miatt kiegészítő iskolába irányítják. A dosszié össze-

állításával a diagnosztikai bizottság enyhe szellemi fogyatékossgot és viselkedészavart állapít meg. A második osztályt már a kisegítő iskolában végzi. Itt az első két hónapban megtanul folyékonyan olvasni és írni (jóllehet elég figyelmetlenül) és elfogadhatóan számolni. Osztálytársai közül már ekkor kiténik mesélőkészségével és kezűgyességével, nem utolsósorban pedig az osztálytárgyat messze meghaladó értelmi képességeivel. Jó képességei ellenére nem ér el tartós elsőbbséget a tanulmányi eredmények ranglistáján, mert gyakran hiányzik (jóllehet egészségi állapota határozottan javult), nem tanul folyamatosan, a felelések alkalmával figyelmetlen, kapkod. Az osztályban indulatosan viselkedik, önuralma gyenge, gyakran sír, fenyegetőzik, parancsoló, esetenként bosszúálló.

A pszichológiai vizsgálat eredményei az értelmi struktúra vonatkozásában a következők: az észlelési-motorikus funkciók, az emlékezés (felidés és felismerés) elérik a normális, illetve a korának megfelelő fejlettségi szintet. A gyermek általános intelligenciaszintje (a színes Raven-teszttel mértem) a korának megfelelő átlag alatt van, de az enyhén szellemi fogyatékosokénak megfelelő határ fölé emelkedik. Nagyfokú figyelmetlensége, labilitása a tesztek megoldásában is jelentkezik. A személyiségvonásokat kezdetben a rajzok segítségével tanulmányoztam: ezek erős feltűnési és önmegvalósítási törekvést mutattak, kihangsúlyozott bizonytalansági érzés alapján. A projekciós Tematic Apperception Test nagyon jól kiegészítette az alany pszichológiai profilját, mivel nem tud családi életéről, saját helyzetéről, illetve vágyairól nyíltan beszélni. A képekről alkotott mesékből (amelyek projekciós értékét különösen befolyásolta a vizsgált személy gazdag szókincse, elbeszélő készsége és képzelőereje) kiviláglik a bizonytalanság kínos érzésével párosuló biztonság- és szeretetvágy, az anya által való elfogadás, illetve visszautasítás problémája. Viszonylag erős nála az izoláció érzése, ezért jelentkezik a mesevilágba való menekülés. A leányka meséiben meglevenednek a konfliktusok, elsősorban a leánytestvére iránti nagyfokú féltékenysége, valamint szembeszegülése a szülői akarral.

Következtetésem: a tanuló otthon állandó jellegű emocionális feszültségben él frusztrációs helyzete miatt. A frusztráció okai: a fogyatékossg tudata, illetve az, hogy normálisnak kívánja elfogadtatni magát környezetével, de ez nem tűnik számára lehetségesnek, ameddig a kisegítő iskola tanulója. Az állandó jellegű frusztrációnak másik oka a családi helyzet pszichés átélése: elképzeli magának egy féltő, szerető, védő anyát és egy megértő, szelíd apát, miközben nagyon érzékenyen reagál minden családi veszekedésre. Jóllehet színes, életerős személyiségstruktúrával rendelkezik, nem tudja ezeket a konfliktusokat áthidalni.

Ebben az esetben nagy szükség volna a pszichoterápia bizonyos formáinak az alkalmazására:

— munkaterápiára, főleg olyan tevékenységek végeztetésére, amelyek kezűgyességet, képzelőerőt igényelnek (kézimunka, rajz, torna, bábszínház, szavalás és színjátszás); ezekben felszabadulhatna alkotóereje, erős önmegvalósítási ösztöne, így ka-
tartikus élményekben lehetne része, egyúttal önértékelési szintje is javulhatna;

— segítséget kellene nyújtani neki, hogy az apjától való (nem ok nélküli, tehát fel nem oldható) félelmét racionalizálja; ugyancsak racionalizálási folyamatnak kell alávetni az anyjához való túlzott ragaszkodását, ezáltal növelni személyisége függetlenségi szintjét.

Mindezek csakis hosszú távú foglalkozás eredményeként valósíthatók meg. A jó eredmény elérését azonban nagymértékben elősegíti a tanuló jó értelmi képessége, egyéniségének erős önmegvalósítási ösztöne, illetve akaraterője (Ego strength, Will). A sikeres pszichoterápiás kezelés eredményeként a tanuló önbizalmának viszszerzése várható.

Bízunk kell abban, hogy a tanítók, tanárok munkáját segítő pszichológusok egyre nagyobb számban és egyre több hozzáértéssel oldanak majd meg ilyen és hasonló eseteket, még mielőtt ezek a gyermekek a kisegítő iskolába kerülnének vagy a továbbiakban bűnözésre vetemednének.